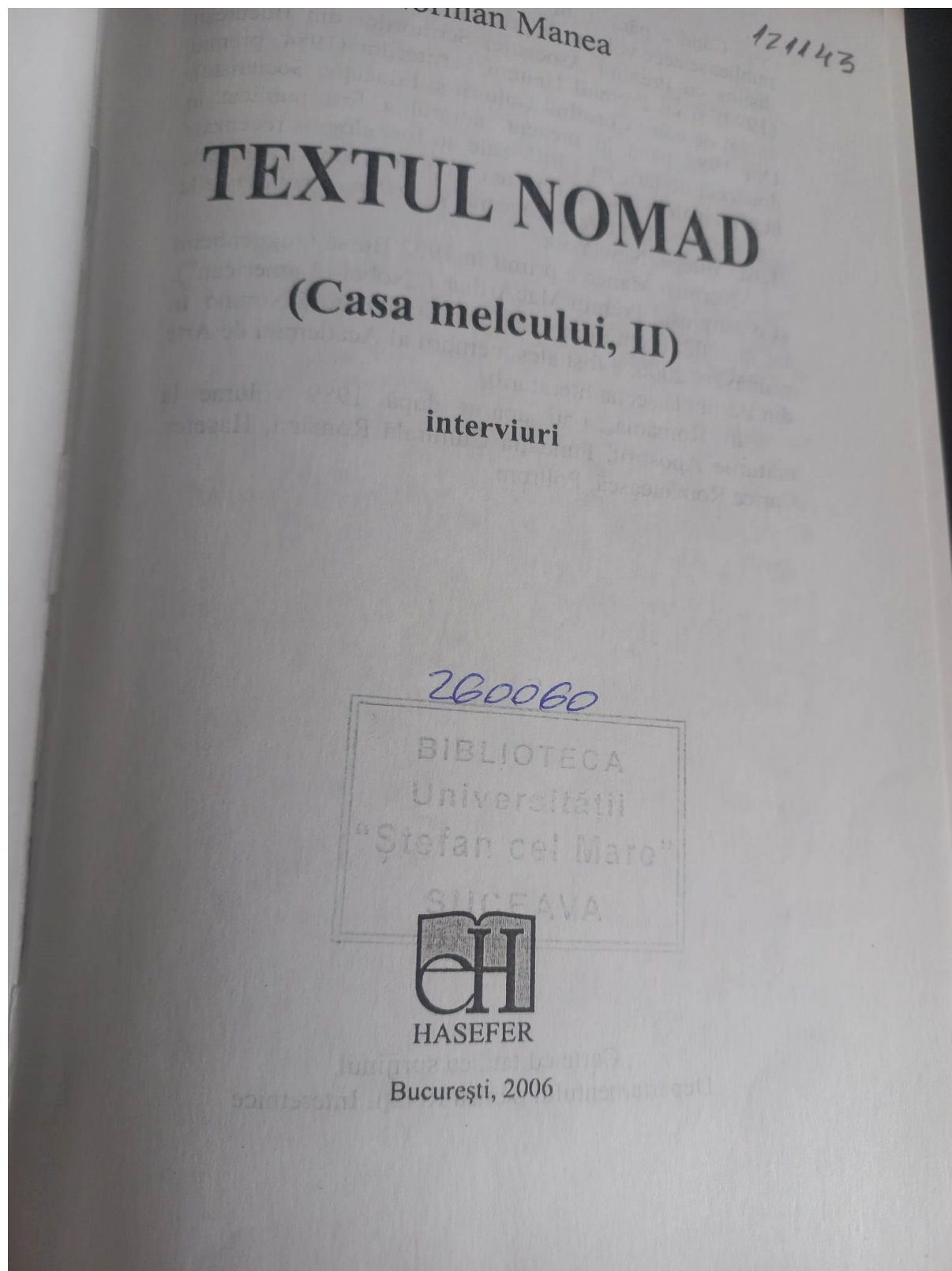

Ideologie și exil

Norman Manea (n. 1936, Suceava)

MEMORIE ȘI EXIL

RUXANDRA CEsEREANU: *Să o iau cu începutul: constituie perioada de deportare într-un lagăr din Transnistria (pentru evrei) trauma de la care pornește o parte din proza dumneavoastră? Că ați exorcizat scriind proză (mai ales în Octombrie, ora opt) din această traumă?*

NORMAN MANEA: Trauma a existat, desigur, dar nu orice traumă devine literatură. Pentru a deveni literatură, o experiență, fie și extremă, are nevoie și de altceva decât de exorcizare. Nu exorcizare sau terapie am urmărit, în primul rând, ci literatura.

R.C.: *Tocmai fiindcă ați cunoscut atât lagărele instituite de extrema dreaptă, cât și, mai târziu, totalitarismul comunist, care considerați că sunt asemănările și deosebirile dintre cele două „isme”? Și cum radiografați astăzi, când polemicile s-au cordializat parțial și nu mai sunt neapărat vehemente, paralela Gulag / Holocaust?*

N.M.: Asemănările țin de metode și de același rezultat catastrofal. Deosebirile sunt multe, totuși. Ideologiile erau, aparent, opuse; cea nazistă a centrat accentul unui partid ateu și antiburghez pe naționalismul belicos și rasismul ucigaș al Partidului național-socialist; comunismul se prezenta sub fla-

murile
Revol
perven
într-un
intenți
Comu
„dicta
suspici
masco
cum s
propri
infide
ucigaș
fantez
milita
fără r
vreun
ar fi
comu
conve
nu a
reform
de re
dar e
difere
F
dintot
D
simțit
a prec
În Ro
mai ră
puțini

murile umanismului și ale marilor idealuri ale Revoluției Franceze: egalitate, fraternitate, libertate, pervertind fiecare dintre termeni. Nazismul a fost, într-un fel, mai „coerent”, poate: și-a anunțat clar intențiile și a făcut tot ce putea ca să le realizeze. Comunismul a evoluat de la sângeroasa cavalcadă a „dictaturii proletariului” la o putredă birocratie a suspiciunii și supravegherii, inventând mereu alte mascote pentru uzul popular. A fost diferit și felul cum și-au tratat adepții: naziștii nu și-au masacrat propriii fideli, decât atunci când era dovedită infidelitatea, comunismul a operat ciclice campanii ucigăse contra propriilor aderenți, inventând culpe fanteziste și eliminând unii dintre cei mai străluciți militanți, ca să nu mai vorbim de numeroșii oameni fără reală relație cu ideologia. Nazismul nu oferea vreunui evreu posibilitatea de a se salva, chiar dacă ar fi vrut să se convertească la crucea încârligată, comunismul propunea destule măști și capcane ale convertirii „dușmanului” real sau inventat. Nazismul nu a încercat și n-a mai avut nici timp să se reformeze; comunismul a suprimat multe încercări de reformă și a acceptat, până la urmă, reformarea, dar era târziu, înainte de deces. Putem găsi alte diferențe, aș putea continua...

Holocaust și Gulag? Cămașa proprie a fost dintotdeauna mai aproape decât haina vecinului...

După patruzeci de ani de comunism, în Est s-a simțit urgența discutării ultimei orori, nu a celei care a precedat-o, chiar dacă nu erau chiar fără legătură. În România, ultimul deceniu ceaușist fusese infernal, mai rău ca în Ungaria, Cehia, chiar și URSS. Ceea ce puțini au fost dispuși să dezbată în România post-

comunistă a fost creșterea Partidului de la circa o mie de membri după război (cu o compoziție etnică eteroclită) la circa patru milioane în 1989, marea majoritate de pură etnie românească; proporțional, probabil, cel mai mare partid comunist în estul Europei. Aproape toată această masă de oportuniști a devenit, brusc, peste noapte, furibund anticomunistă. Nu-i chiar o surpriză.

„Socialismul real” a fost înfăptuit în secolul XX în țări înapoiate economic și cu orânduri opresive. Gulagul a fost produsul morbid monstruos al acestei noi realități. Holocaustul, produs în condițiile stimulante ale nazismului, victorios într-una dintre cele mai avansate țări ale momentului și invadând treptat mare parte a continentului, a fost culminarea unor veacuri de antisemitism european activ, infiltrat, prin biserică și cultură, în mentalitatea populară. Holocaust, Gulag?...

Studierea Holocaustului și a implicațiilor sale a început cam la douăzeci de ani după finalul războiului și continuă și azi. Studiarea Gulagului a început după prăbușirea comunismului și va continua. În România a devenit o reală temă de cercetare, în care nu puține cărți au adus contribuții de mare acuitate (inclusiv ale Ruxandrei Cesereanu).

Sugestia stupidă că cineva („dinafară”, firește!) ar fi interesat să blocheze acțiunea, și anume cei care vor să păstreze „supremația” Holocaustului, este, cum s-o numesc?... Prefer să las cititorului libertatea de a o numi cum vrea. Până unde poate merge orbirea, ne-am putea întreba? Până unde merge și prostia, adică oriunde...

Suferința are portanța ei intrinsecă, individuală, netranzitivă. Nici suferința colectivă, de asemenea, infernale proporții – Holocaust, Gulag, genocidul armenesc, masacrele din Cambodgia și Rwanda, cu specificitate marcată – nu se cere, neapărat, comparată și, cu siguranță, nu poate fi văzută în termeni de competiție.

Sintagma „monopolul evreiesc al suferinței”, folosită cinic de unii intelectuali români, după 1989, mi se pare o atroce enormitate, ușor psihanalizabilă.

R.C.: *Cum vă raportați față de (ori asumați) formula de rezistență prin cultură, prin care a fost definită modalitatea de opoziție a scriitorilor români care au încercat să păcălească cenzura comunistă și să aibă o atitudine de opoziție față de sistem (în ce mă privește, eu prefer formula de supraviețuire prin cultură, considerând termenul rezistență prin cultură ca fiind inadecvat)?*

N.M.: Cultura este ea însăși o formă de rezistență față de haosul, marasmul și zădărnicia existenței. Rezistența politică implică o acțiune politică, deschis-politică.

Formula *supraviețuire* mi se pare, da, mai potrivită... Cultura noastră codificată din timpul dictaturii comuniste nu a acționat direct, ne putem întreba cât a acționat, de fapt, fie și indirect. Sau, mai exact, ce efect a avut.

Scriitorul nu este neapărat un militant al străzii, chiar dacă este conștient de răspunderile sale cetățenești. Nu se poate nega codul complice stabilit treptat între cititor și autor în acele vremuri de handicapare colectivă surdomută, nici meritul celor

care nu au făcut compromisuri, păstrându-și, cu riscuri și sacrificii, integritatea.

Supraviețuirea este și ea, uneori, o formă de rezistență. Sensul politic al termenului „rezistență” are, însă, conotația combativă a confruntării.

R.C.: *Datorită pășaniilor pe care le-ați avut cu romanul Plicul negru (revizuit de trei ori, în urma indicațiilor date de cenzori), cum considerați că funcționa cenzura comunistă ca instrument de „spălare a creierelor” în România?*

N.M.: Nu cred că despre o veritabilă „spălare a creierelor” era vorba. Mai curând, operație birocratică de rutină, făcută fără vreo reală convingere ideologică. Supunere la canonul oficial.

R.C.: *Sunteți și autorul unui pamflet aparte la adresa regimului ceaușist – Despre clovni. Dictatorul și Artistul. Mi s-a părut interesant în acest eseu termenul de clovn alb pe care îl preluați de la celebrul regizor italian Federico Fellini (unul dintre regizorii mei preferați), fascinat și el de grotesc. Cum ați asimilat respectivul termen fellinian pentru a portretiza România ceaușistă? Și de ce considerați că nu tragicul este categoria de analiză și diagnosticare a comunismului românesc, ci grotescul? De ce nu absurdul? A fost România ceaușistă o țară hilară dominată de circărie?*

N.M.: Grotescul conține tragicul, dar distorsionat. Un tragic schimonosit, hibridizat, hilar, sardonice, casant. Mi s-a părut mai potrivit (și nu doar pentru comunismul românesc) tocmai din cauza unui continuu proces de pervertire și „carnavalizare”. O

Memorie și e

lume care r

facea par

portretul-r

Lipsa

tabilitatea

supunere

comunism

tragedia a

noi, oame

Absu

Nici sup

surrealist

Rezzori,

înșel, in

suprarea

Tzara și

R.C.

Securita

liber. Si

sunt tre

dosare.

și spec

ceaușis

publicu

scriitor

N

cred c

prea p

Dosar

26 de

literat

simpl

lume care nu credea ceea ce scandează corul din care făcea parte. Grimasa șireată, ipocrită, dubla portretul-robot al mulțimii obediente.

Lipsa unei tradiții de stânga... dar și adaptabilitatea trebuie amintită, o lungă educație în supunere și oportunism. Pentru adversarii comunismului, dar și pentru adepții săi sinceri, tragedia a fost trăită intens. Nu erau mulți, însă, la noi, oamenii de ferme convingeri.

Absurdul nu este lipsit de grotesc, cum știm. Nici suprarealismul nu exclude grotescul. O „țară surrealită”, așa a numit România Gregor von Rezzori, într-o convorbire la București, dacă nu mă înșel, imediat după prăbușirea tiraniei. Absurdul, suprarealismul? Poate nu este chiar întâmplător că Tzara și Eugen Ionescu erau români.

R.C.: *Accesul la dosarele procesate de Securitate în perioada comunistă este astăzi aproape liber. Stelian Tănase, Bujor Nedelcovici, Paul Goma sunt trei scriitori care și-au publicat parțial aceste dosare. Considerați că a existat în mod programatic și special o supraveghere a scriitorilor în perioada ceaușistă (și nu numai)? Ar trebui publicate pentru publicul larg cât mai multe astfel de dosare ale scriitorilor?*

N.M.: Nu doar scriitorii au fost urmăriți. Nu cred că trebuie apăsată separarea „elitară”... În filele, prea puține și atent selectate, pe care le-am primit din *Dosarul meu*, am descoperit că eram urmărit de pe la 26 de ani, când nimeni nu știa că mă pasionează literatura și încerc să scriu. Au fost mulți „oameni simpli” ale căror dosare de urmărire sunt încă mai

aberante decât ale scriitorilor, nici măcar motivate de suspiciunea inevitabilă față de artiști („scriitorul este un suspect”, spunea Thomas Mann). Firește, scriitorul era un justificat suspect, avea limbajul său, adesea codificat, și avea chiar și o potențială prezență publică. Nu întâmplător, sistemul onora artiștii cu privilegii și pedepse speciale. Poate fi utilă publicarea dosarelor? Mi-e greu să-mi dau seama cât mai interesează, azi, la aproape douăzeci de ani de la prăbușirea sistemului și după atâtea mașinații în arhive.

R.C.: *Un adevărat măr al discordiei l-a constituit în postcomunismul (cultural) românesc privirea incisivă asupra trecutului ideologic pătat al unor celebrități precum Mircea Eliade sau Emil Cioran (amândoi mai mult decât simpatizanți ai extremei drepte în perioada interbelică). Ar putea fi irascibilitatea, rigiditatea și autoritarismul niște posibile trăsături ale scriitorimii române, care nu acceptă contestarea „idolilor”? Sunt scriitorii marcați de un soi de românism fundamentalist detectabil în inconștientul nostru colectiv?*

N.M.: Diferența între cultură și cult rămâne esențială. În recentul meu volum de publicistică *Plicuri și portrete* evoc o secvență cu Nichita Stănescu în care acesta îmi relatează că umblă prin oraș strigând: „Ștefan cel Mare este prezervativul istoriei române!” Am citit, chiar în aceste zile, un superb interviu în *Suplimentul de cultură* al Poliromului în care poetul Șerban Foarță scrutează zgura festivă de pe chipul-icoană națională al lui Eminescu și nu ezită să ridiculizeze cultul provincial (deopotrivă

mahalagesc și oficial) care ucide, de fapt, ceea ce este viu, adesea contrariant de viu, în tumultul unui artist, al unui scriitor sau cărturar. Al oricui, de fapt.

R.C.: *Poate fi fascinant pentru un scriitor jocul cu Puterea?*

N.M.: Orice joc este fascinant pentru artist. În cazul Puterii, el nu ar trebui să uite, însă, avertismentul lui Nietzsche: „când privești multă vreme demonul, ai grijă să nu-ți intre în privire ceva din ceea ce scrutezi”.

R.C.: *Cum definiți exilul și ce este el pentru un scriitor? De ce nu ați revenit decât o singură dată în România (în 1997), după căderea comunismului?*

N.M.: *Ucenicia burlescă a înstrăinării* – textul pe care mi l-ați cerut în completarea acestui interviu tratează poate mai elaborat chestiunea exilului, decât ar face-o dialogul nostru, inevitabil restrâns.

Revenirea în țară? Să lăsăm întrebarea fără răspuns.

Cum puteți vedea din textul-anexă, am fost, totuși, din nou, pentru câteva zile, în 2003, în Bucovina.

R.C.: *Lucian Raicu, Sonia Larian, M.R. Paraschivescu, Mariana Marin, Florin Mugur, Sorin Titel, Marta Petreu, Gabriela Adameșteanu și alții apar cu toții în volumul Plicuri și portrete, o carte despre prietenie, cu prieteni. Cât de importantă este prietenia pentru un scriitor? Este ea o virtute magică, așa cum pare că propuneți în Plicuri și portrete?*

N.M.: Una dintre șansele pe care mi le-a oferit literatura a fost, cred, intermedierea contactului cu virtuali prieteni, majoritatea dintre ei scriitori. Nu pot fi mulți, viața îi selectează, până la urmă. Amprenta dialogului afectiv și spiritual între prieteni este durabilă și benefică, amintirea acestor străni și puternice personalități, fie și în vulnerabilitate, rămâne prețioasă. Pentru mine, prietenii au fost importante. M-a îndurerat profund moartea unor prieteni și moartea unor prietenii.

R.C.: Octombrie, ora opt și Plicul negru au fost traduse în principalele limbi de circulație. Cum ați fost receptat în străinătate? Au înțeles occidentalii și au acceptat mentalul estic, așa cum transpare acesta în proza dumneavoastră? Și cum ați perceput receptarea romanului Întoarcerea huliganului în România?

N.M.: Receptarea a fost diferită de la țară la țară și de la carte la carte. Reacțiile depind de mediul cultural, de tipul sensibilității literare, de conjunctură. Nici în țară nu sunt toți lectorii pe aceeași lungime de undă cu „mentalul” autorului. Nu prea se poate aștepta decât în cazul unor critici de excepție o profundă identificare cu textul; când se întâmplă, scriitorul descoperă el însuși, uluit, incitante repere noi, stimulante. Confruntarea altui mediu cultural este o probă semnificativă. Cronicile mi s-au părut comprehensive. Nu a fost vorba de un mare succes de vânzare, cărțile scriitorilor din Est au rareori astfel de șanse. A fost un succes de critică, uneori spectaculos.

Cronicle românești la *Întoarcerea huliganului* s-au datorat mai ales unor lectori tineri. Mi s-au părut, majoritatea dintre ele, inteligente și participative.

R.C.: *Cum se vede starea culturii române de departe, de la New York, unde locuiți de mai bine de un deceniu?*

N.M.: Depinde cine o vede. Americanul, chiar și consumatorul de cultură, nu prea are cum s-o vadă. Eu primesc câteva publicații culturale din țară, sunt câțiva prieteni de la care aflu, din când în când, știri culturale. Activitatea editorială mi se pare dinamică, la fel și publicațiile literare, teatrul. O abundență de talente se pare, de care România nu a dus, de altfel, niciodată lipsă. Excesiva personalizare a controverselor, rumorile și țâfna provincială, limbajul adesea frust al polemicilor, grupusculele de interese, gâlceava și aglomerația genilor lasă, totuși, o impresie tristă.

Noua generație, conectată intens la cultura globală de azi, ar putea schimba, să sperăm, atmosfera.

New York, martie 2005

(*Steaua*, nr. 5 / 2005)